

Winding Life Path of 'Concept' in the History of Western Philosophy:

From the Post-Socratic Era to German Idealism

เส้นทางชีวิตที่เคี้ยวคดของ "คอนเซ็ปต์" ในประวัติศาสตร์ปรัชญาตะวันตก:

จากยุคหลังโสกราตีสถึงจิตนิยมเยอรมัน

Nattawut Tatiwetchakun

ณัฐวุฒิ ตติเวชกุล

Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Thailand

Corresponding author

e-mail: eternalillumination.pan@hotmail.com

Received 13-07-2022

Revised 02-10-2022

Accepted 04-11-2022

Abstract

Objectives: The answer to the question "What is concept?" is still controversial in related sciences that study concept. For philosophy, concept is the crucial element of conceiving and philosophizing. Philosophy is therefore a discipline that is involved in this controversy. This article does not get involved in such, but aims to investigate the background of "something" that has become the concept as we have come to understand and discussed in the present time.

Methods: The study investigates writings of metaphysical and epistemological issues as the center of concept since the post-Socratic Greek era in the writings of Plato and Aristotle through to the 17th and 19th centuries in the works of continental philosophers such as Descartes, Spinoza, and Leibniz. It then investigates the works of British philosophers, namely Hobbes, Locke, Berkeley, and Hume, and finally the works of German idealism philosophers, namely Kant, Fichte, Schelling, and Hegel. The study also investigates metaphysical and epistemological issues which influence the changing comprehension of "concept." Moreover, the article investigates semantic alteration of words relating to "concept" and the word "concept" itself in the languages of the above-mentioned philosophers.

Results: The study reveals comprehension of the question "What is concept?" which has been altered by the changing comprehension to metaphysics and epistemology due to the exchanges, arguments within philosophy and other disciplines, and debates on the cooperation between the mind and the language.

Application of this study: The understanding of the question "what is concept? which is based on the understanding of the changes of ideas between metaphysics and epistemology, and the root of the word's meaning can help us understand other debates in western philosophies which have emerged from such understanding.

Keywords: concept, idea, western philosophy, metaphysics, epistemology

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์: "คอนเซ็ปต์คืออะไร?" ยังเป็นคำถามที่คำตอบยังเป็นที่ยกเถียงไม่ยุติสำหรับศาสตร์สาขาที่เกี่ยวข้องศึกษาเกี่ยวกับคอนเซ็ปต์ สำหรับในทางปรัชญานั้นคอนเซ็ปต์ก็เป็นหน่วยสำคัญในการขบคิดและทำงานปรัชญา ปรัชญาจึงเป็นหนึ่งในศาสตร์ที่เข้าไปร่วมวงอรรถาธิบายถกเถียงในประเด็นดังกล่าวเช่นกัน บทความชิ้นนี้ไม่ได้เข้าไปร่วมถกเถียงในวงดังกล่าว หากแต่จะกลับไปสำรวจที่มาที่ไปของ "อะไรบางอย่าง" ที่จะกลายมาเป็นคอนเซ็ปต์อย่างที่เราเข้าใจและเกิดข้อถกเถียงในปัจจุบัน

วิธีการศึกษา: ศึกษาโดยสำรวจงานเขียนในประเด็นทางอภิปรัชญาและญาณวิทยาในฐานะขุมทางของคอนเซ็ปต์ตั้งแต่กรีกยุคหลังโสกราตีส ในงานเขียนของเพลโต และอริสโตเติล ข้ามมาที่ศตวรรษที่ 17-19 ในงานเขียนของนักปรัชญาภาคพื้นทวีปได้แก่ เดส์การ์ตส์ สปิโนซา และไลบ์นิซ คู่ขนานไปกับนักปรัชญาบริติช ได้แก่ ฮอบส์ ล็อกค เบิร์กเลย์ และฮิวม์ ไปจบที่นักปรัชญาจิตนิยมเยอรมัน ได้แก่ คานท์ ฟิชเตอ เชลลิง และเฮเกิล ประเด็นอภิปรัชญาและญาณวิทยาที่ตัวมันสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของความเข้าใจต่อ "คอนเซ็ปต์" นอกจากนั้นบทความนี้ยังสำรวจการแปรผันทางความหมายของคำที่เกี่ยวข้องกับคอนเซ็ปต์ และคำว่า "คอนเซ็ปต์" เองในภาษาต่าง ๆ ของเหล่านักปรัชญาดังกล่าว

ผลการศึกษา: ผลสรุปแสดงให้เห็นว่าความเข้าใจต่อ “อะไรคือคอนเซ็ปต์” มีความเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลของความคิดต่อปรัชญาและญาณวิทยาที่เปลี่ยนแปลงไป อันมีผลมาจากการแลกเปลี่ยน ถกเถียง ตอบโต้ภายในศาสตร์ปรัชญา และกับศาสตร์อื่นภายนอกปรัชญาเอง รวมไปถึงจากข้อถกเถียงถึงการทำงานระหว่างจิตกับภาษา

การประยุกต์ใช้: ความเข้าใจที่มีต่อ “อะไรคือคอนเซ็ปต์” ที่อยู่บนฐานของความเข้าใจต่อความเปลี่ยนแปลง ความคิดระหว่างอภิปรัชญาและญาณวิทยา รวมไปถึงที่มีที่ไปของรากความหมายของคำจะช่วยในการทำ ความเข้าใจข้อถกเถียงทางปรัชญาฝั่งตะวันตกอื่น ๆ ที่ออกเอยขึ้นมาจากรากฐานดังกล่าว

คำสำคัญ: คอนเซ็ปต์ ไอเดีย ปรัชญาตะวันตก อภิปรัชญา ญาณวิทยา

บทนำ

คอนเซ็ปต์ (concept) ในความเข้าใจโดยทั่วไปนั้นสัมพันธ์กับการคิด หลายครั้งในหลายบทสนทนา หลายคนมักพบการใช้คำว่า “คอนเซ็ปต์” ทั้ศัพท์ภาษาอังกฤษ (หรือคำว่า “มโนทัศน์”) เพื่ออธิบายความหมายของสิ่ง ๆ หนึ่ง สารัตถะแก่นแท้ของสิ่ง ๆ หนึ่ง หรืออย่างกว้างที่สุดก็คือความเข้าใจต่อสิ่ง ๆ หนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นในแง่มุมมองนามธรรม เช่น คอนเซ็ปต์ของการทำงาน คอนเซ็ปต์ของการออกแบบ คอนเซ็ปต์ของ... ฯลฯ ในองค์กรหรือสถานทำงานต่าง ๆ หรือคอนเซ็ปต์หมายรวมถึงคำอธิบายที่ครอบคลุมต่อปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ดังที่เราจะพบในการเรียนการสอนในศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ อาทิ มานุษยวิทยา สังคมวิทยาที่ต้องอาศัยการก่อรูปเชิงคอนเซ็ปต์ (conceptualization) ต่อบรรดาข้อมูลต่าง ๆ ที่เก็บมาได้จากสนามศึกษา เพื่อทำความเข้าใจ วางระบบ จัดระเบียบ เพื่อให้ข้อมูลเหล่านั้นถูกร้อยเรียงเข้าหากันเพื่อจะถูกทำความเข้าใจเป็นคอนเซ็ปต์ที่รวบยอดได้ หรือเศรษฐศาสตร์ในการจัดการกับข้อมูลทางสถิติและตัวเลข เป็นต้น การทำความเข้าใจสัมพันธ์กับความสอดคล้องกันทั้งหมดของข้อมูลที่รวบรวมมาได้ การวางระบบจัดระเบียบจึงเป็นไปเพื่อบรรลุความตั้งใจดังกล่าว ข้อมูลที่ขัดแย้งกับความสอดคล้องในการทำ ความเข้าใจ มีหนทางเพียงสองอย่างคือ ถูกตัดทิ้ง หรือต้องสร้างคำอธิบาย หรือ conceptualize ใหม่ เพื่อหาคำอธิบายหรือคอนเซ็ปต์ที่ดีกว่าในการรวบรวมข้อมูลที่ขัดแย้งนั้นเข้ามาในระบบให้ได้ ในแง่นี้คอนเซ็ปต์จึงให้ภาพที่ทั้งกว้างใหญ่ครอบคลุมคำอธิบายทั้งหมด หรือลดทอนเล็กลงให้เหลือเพียงคำอธิบายพื้นฐานที่ทุกชุดข้อมูลมีส่วนร่วม ทว่าความคลุมเครือทั้งสองนี้ก็มักไม่ถูกแยกแยะจากกันนัก หรืออาจแยกแยะไม่ได้กระทั่งเป็นหนึ่งเดียวกัน กระนั้นคอนเซ็ปต์ก็ไม่ใช่ตัวคำอธิบาย ไม่ใช่การพรรณนาบรรยาย คอนเซ็ปต์สัมพันธ์กับความเข้าใจมากกว่า เมื่อมองจาก “คำอธิบาย” ที่สัมพันธ์กับภาษา ในแง่นี้คอนเซ็ปต์ก็ต้องการภาษาในการแสดงตัวเอง ไม่ว่าด้วยวจนะหรืออวัจนะ ไม่ว่าด้วยการพูดหรือการเขียน นอกจากนั้นคอนเซ็ปต์ไม่เพียงแต่ถูกใช้กับอะไรบางอย่างที่เป็นนามธรรมเท่านั้น คอนเซ็ปต์ยังใช้กับสิ่งรูปธรรมหรือวัตถุเช่นกัน (แม้ไม่ค่อยได้ยินคุ้นชินทั่วไปนัก) เช่น คอนเซ็ปต์ของแมว คอนเซ็ปต์ของหมา ฯลฯ ที่บ่งชี้ทั้งในด้านรูปแบบ (รูปลักษณะ) คุณภาพ (คุณสมบัติ) ต่าง ๆ เช่น เสียงร้อง มีขน สีขา ฯลฯ หรือศักยภาพ (ความสามารถ) ที่พวกมันทำได้ หรือคอนเซ็ปต์ของขวดน้ำ ของชาม ฯลฯ บ่งชี้ถึงรูปแบบ และการใช้งานของมัน เหล่านี้ทำให้ความหมายของคอนเซ็ปต์กลายเป็นความสามารถ หรือสารัตถะของแต่ละสิ่งที่ทำให้เราสามารถแยกแยะพวกมันแตกต่างออกจากกัน และเมื่อคอนเซ็ปต์สัมพันธ์กับความคิด หลายครั้งที่ตัวมันถูกใช้เป็นคำพ้องความหมายหรือคำไวพจน์ (synonym) กับคำอื่น เช่น thought (ความคิด) idea (ไอเดีย) notion (แนวคิด/ความนึกคิด) ฯลฯ ซึ่งมีความใกล้เคียงกันมาก และถูกใช้ซ้ำความหมายกันโดยนักปรัชญา หรือนักวิชาการหลายคน ขณะที่บางคนแยกแยะบรรดาคำเหล่านี้ออกจากกันอย่างเด็ดขาด ยุคหนึ่งในประวัติศาสตร์ปรัชญาตะวันตกนักปรัชญาบางคนแทบไม่ได้ใช้คำว่า concept เป็นการเฉพาะ หากแต่ใช้คำว่า idea หรือ impression เป็นหน่วยในการอธิบายกระบวนการคิด ซึ่งเราจะพบในทั้งสายธารของนักปรัชญาภาคพื้นทวีปฝั่งตะวันตก (ก่อนคานท์) และในหมู่เกาะบริเตนใหญ่ รวมทั้งพบการใช้คำว่า concept หรือ conception บ้างในหมู่นักปรัชญาภาคพื้นทวีป (ร่วมกับคำว่า idea เช่นกัน) แต่ก็ไม่ใช่โดยเฉพาะเจาะจงนัก ขณะที่เราจะพบคำว่า (der) Begriff ภาษาเยอรมันที่แปลว่า concept ในภาษาอังกฤษเป็นหน่วยวิเคราะห์ในการทำ ความเข้าใจสรรพสิ่งในงานเขียนของไลบ์นิซ [Gottfried Wilhelm (von) Leibniz, 1646-1716] และจวบถึงคานท์ (Immanuel Kant, 1724-1804) ที่กลายเป็นหน่วยศึกษาและหน่วยคำอธิบายสำคัญในปรัชญาเกี่ยวกับการทำงานของจิตและการมีความรู้ของเขา

ในการศึกษาร่วมสมัยต่ออะไรบางอย่างที่เรียกว่า concept เกี่ยวข้องกับศาสตร์สาขาที่ศึกษาเกี่ยวกับการทำงานของจิต อาทิ ปรัชญาจิต (philosophy of mind) จิตวิทยา (psychology) ประสาทศาสตร์ (cognitive science) ประสาทศาสตร์ (neuroscience) ฯลฯ

ในหลากหลายมุมมองหลายประเด็น ไม่ว่าจะเป็น คอนเซ็ปต์คืออะไร? คอนเซ็ปต์เกี่ยวข้องกับความรู้หรือการรู้อย่างไร? หากเกี่ยวข้องกับความรู้ แล้วคอนเซ็ปต์สัมพันธ์กับการทำงานของจิตอย่างไร? และสัมพันธ์กับวัตถุแห่งความรู้อย่างไร? เราได้คอนเซ็ปต์มา หรือเกิดขึ้นในจิตของเราอย่างไร? (ญาณวิทยา), คอนเซ็ปต์ที่มีสถานะเป็นอยู่เช่นใด? (ภววิทยา), คอนเซ็ปต์มีรูปร่างเช่นใด? ต้องอาศัยสัญลักษณ์หรือรูปสัญลักษณ์หรือไม่? คอนเซ็ปต์เกี่ยวข้องกับคำหรือภาษาอย่างไร? เป็นต้น คำถามเหล่านี้เป็นประเด็นที่ศาสตร์ดังกล่าวข้างต้นศึกษาวิเคราะห์และถกเถียงกัน (Margolis & Laurence, 2019) แต่ทว่าในบรรดาประเด็นถกเถียงเหล่านี้ไม่ได้แสดงให้เห็นว่าความเป็นมาเป็นไปของคอนเซ็ปต์ในสายธารประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับการคิด การมีความรู้อันสัมพันธ์กับความคิดที่เปลี่ยนแปลงมาและไปอย่างไร เหตุใดมันจึงกลายเป็นข้อถกเถียงในศาสตร์สาขาที่ศึกษากระบวนการทำงานของจิตทั้งคาบเกี่ยวกับศาสตร์แห่งภาษา ในบทความชิ้นนี้จึงมีความมุ่งหมายเสนอให้เห็นถึงความเป็นมาของอะไรบางอย่างที่เรียกว่า “คอนเซ็ปต์” ในสายธารประวัติศาสตร์ความคิดของปรัชญาตะวันตกว่าเป็นไปเช่นใดก่อนที่จะเป็นข้อถกเถียงในเหล่าศาสตร์สาขาในปัจจุบัน อันสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของความคิดต่อศาสตร์สองสาขาหลักของวิชาปรัชญาคืออภิปรัชญาและญาณวิทยา รวมถึงความหมายของตัวคำ ซึ่งจะจำกัดการสำรวจในนักปรัชญากรีกสองคน คือเพลโต และอริสโตเติล ไปสู่นักปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบจิตนิยม (idealism) ในช่วงศตวรรษที่ 17-19 ได้แก่ นักปรัชญาบริติช อาทิ ฮอบส์ ล็อกเบียร์กเลย์ ฮิวม์ และนักปรัชญาภาคพื้นทวีป อาทิ เดส์การ์ตส์ สปิโนซา ไลบ์นิซ เป็นต้น และปรัชญาจิตนิยมเยอรมัน (German Idealists) ได้แก่ คานท์ ฟิชเตอ เชลลิ่ง และเฮเกิล

คอนเซ็ปต์: ความสัมพันธ์กับอภิปรัชญาและญาณวิทยาในปรัชญาตะวันตก

อภิปรัชญาและญาณวิทยาเป็นสองศาสตร์สาขาหลักในอีกหลายสาขาที่เก่าแก่ของปรัชญา กล่าวอย่างคร่าวที่สุดสาขาแรกมุ่งศึกษาและพิจารณาว่า “ความจริง” ของสรรพสิ่งมีสถานะเป็นเช่นใด? เทียบเท่าหรือสอดคล้องไปกับการรับรู้เชิงประจักษ์ผ่านผัสสะหรือไม่? หรือมีความจริงเบื้องหลังที่พ้นไปจากการรับรู้ทางผัสสะ? ขณะที่สาขาหลังมุ่งพิจารณาถึงสถานะของการรู้และความรู้ การรู้คืออะไร? รู้ได้อย่างไร? กลายเป็นความรู้ได้อย่างไร? ความรู้ชนิดใดจึงมีความรู้ชนิดใดลง? เป็นต้น ภายใต้กรอบมุมมองทางประเด็นปัญหาของสองสาขานี้เหล่านักปรัชญาแต่ละคนต่างก็มีข้อเสนอแตกต่างกันไป ทั้งซับซ้อนละเอียดลออและพยายามที่จะรัดกุมไว้ช่องโหว่ บ้างเสนอเพียงบางแง่มุมในบางประเด็นทั้งผสมปนเปกันโดยไม่แยกออกจากกันระหว่างศาสตร์สองสาขาดังกล่าว (การแยกญาณวิทยาขาดออกมาเป็นสิ่งที่ค่อย ๆ เกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 17) ผู้เขียนจะไม่ลงไปในรายละเอียดเหล่านั้น หากเพียงแต่จะกล่าวถึงโดยสังเขปในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อความเปลี่ยนแปลงของความเข้าใจต่อคอนเซ็ปต์เป็นหลัก

แรกเริ่มในทางปรัชญาที่มีจุดกำเนิดในยุกรีกโบราณนั้นจะไม่พบการใช้คำว่า concept หากแต่คำที่พบกลับคือรากศัพท์ของคำว่า idea โดยที่มาที่ชัดเจนที่สุดพบในข้อเสนอทางปรัชญาของเพลโตว่าด้วยทฤษฎีแห่งแบบ (Form theory) หรือที่นักเรียนปรัชญารู้จักในชื่อ “โลกแห่งแบบ” (world of Form) โลกแห่งแบบของเพลโต (Plato, 428/427 หรือ 424/423-348/347 ก่อนคริสตกาล) นั้นรับอิทธิพลทางความคิดมาจากนักปรัชญาหน้าเขาหลายคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอาจารย์ของเขาเองคือโสกราตีส โดยเสนอว่าสรรพสิ่งที่ปรากฏต่อเราผ่านผัสสะและการรับรู้สามารถจำแนก “อัตลักษณ์” หรือ “ความเหมือน” ของแต่ละสิ่งที่มีลักษณะร่วมกันได้ที่ทำให้สิ่ง ๆ หนึ่งแตกต่างออกจากสิ่งอื่น ๆ ทว่าภายใต้อัตลักษณ์ดังกล่าวนั้นก็กลับมีการเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ทั้งมีความแปรผันหลากหลายภายใต้อัตลักษณ์นั้นเอง มันจึงให้ความรู้ที่แน่นอนชัดเจนไม่ได้ ภาพปรากฏ (imaging/ imagination-eikasía) สำหรับเพลโตเป็นการเข้าถึงความจริงขั้นต่ำที่สุด ความรู้หรือก็คือความเข้าใจ (noēsis) สำหรับเพลโตนั้นเป็นการเข้าถึงความจริงขั้นสูงสุดอันเกิดได้จากการใช้ *logos* (วณะ, การประมวล, การตัดสิน) เท่านั้น ดังนั้นความรู้ต่อสรรพสิ่งที่แน่นอนชัดเจนย่อมไม่เปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับที่เรามี “รูปแบบ” (form) หรือ “ไอเดีย” (idea) ที่แน่นอนของมันซึ่งรวมลักษณะที่มีร่วมกันระหว่างความหลากหลายในอัตลักษณ์นั้น ๆ อันเป็น “ต้นฉบับ” แม้พวกมันจะแปรเปลี่ยนไปตามเวลา รูปแบบหรือไอเดียเหล่านี้เกิดขึ้นในวิญญานก็ไม่เปลี่ยนแปลง วิญญานที่มีความคงทนนิรันดร์ อันดำรงอยู่เหนือชีวิตในโลกก่อนกำเนิดและความตาย “โลกแห่งแบบ” นั้นจึงดำรงอยู่โลกเหนือผัสสะอันเป็นนิรันดร์พ้นไปจากการปรากฏ เป็นนิเวศสถานที่วิญญานกลับไปสู่ รูปแบบหรือไอเดียนี้จึงดำรงอยู่เหนือพ้นโลกปรากฏการณ์อันเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย (Plato, 1997 : 107-108, 1234-1255)

เราจะพบว่าแรกเริ่มเดิมทีวิญญาณไม่ใช่จิต (เชิงจิตวิทยา) อย่างที่เราเข้าใจในปัจจุบัน วิญญาณคือตัวรู้และคิด อยู่รวมในร่างกายของมนุษย์เมื่อร่างกายสูญสลาย วิญญาณยังคงอยู่ คงทนและดำเนินต่อไป

คำว่า รูปแบบ หรือ form ในทฤษฎีแห่งแบบนั้นแปลมาจากคำที่เพลโตใช้ว่า εἶδος (eidos) แปลว่า “รูปแบบที่ปรากฏ” (visible form) ใกล้เคียงกับคำว่า μορφή (morphē) แปลว่า “รูปร่าง” (shape) ขณะเดียวกันเพลโตก็ใช้คำว่า ἰδέα (idea) เป็นคำไวพจน์สลับกับคำว่า εἶδος (eidos) อันเป็นรากศัพท์ของคำว่า idea (Thieme, 1952 : 102; Morabito, Sack, & Bhate, 2018 : 33)

เราจะพบว่า εἶδος (eidos) หรือ ἰδέα (idea) ที่เพลโตใช้อธิบายทฤษฎีแห่งแบบของตนในทางความเข้าใจใกล้เคียงกับความเข้าใจต่อสิ่งที่เราเรียกว่า “คอนเซ็ปต์” ในปัจจุบัน ในแง่ที่หมายถึง อัตลักษณ์ร่วม, รูปแบบ หรือ “ต้นฉบับ” ของสิ่งหนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นในการรู้ของเราที่ไม่ใช่เป็นเพียงภาพตัวแทนของสิ่งเฉพาะเจาะจงที่มีความแตกต่างกันไปในอัตลักษณ์เดียวกัน ในแง่นี้ของมันก็ใกล้เคียงกับคำว่าคอนเซ็ปต์ หรือไอดีนามธรรม (abstract idea) และถือได้ว่าทฤษฎีแห่งแบบของเพลโตเป็นร่องรอยแรก ๆ ที่เราพบที่มาของคำว่าคอนเซ็ปต์

ต่อเมื่ออริสโตเติล (Aristotle, 384-322 ก่อนคริสตกาล) เสนอคำอธิบายที่แตกต่างไปจากเพลโตอาจารย์ของเขา อริสโตเติลมองว่า “รูปแบบ” ที่เพลโตกล่าวถึงนั้นไม่ใช่อะไรบางอย่างที่ลอยพ้นไปจากวัตถุแห่งผัสสะที่เราได้รับรู้ในโลกปรากฏการณ์นี้ การเพิกเฉยต่อสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่ แล้วแสวงหาเพียงความรู้นามธรรมในโลกหลังชีวิตนั้นก็เท่ากับการละทิ้งชีวิตและผู้คนและความรุ่มรวยของโลกธรรมชาติ ซึ่งศาสตร์ต่าง ๆ อาทิ คณิตศาสตร์ เรขาคณิต ดาราศาสตร์ รวมไปถึงการแพทย์ได้สั่งสมองค์ความรู้มายาวนาน กล่าวคือ อริสโตเติลให้ความสำคัญกับ “ความรู้ที่รักษาคนได้” และสนใจการหาที่มาและสาเหตุแรกของสรรพสิ่งในโลกปรากฏการณ์อันเป็นรากฐานที่เขาเรียกว่า “ปฐมเหตุ” (first cause) อันเป็นการศึกษาของปฐมปรัชญา (first philosophy) เพื่อหารากฐานของสรรพสิ่งให้แก่ศาสตร์อื่น ๆ ดังนั้น “รูปแบบ” ดังกล่าวที่เกิดขึ้นต่อการรู้ของเรานั้นจึงดำรงอยู่ในตัวสรรพสิ่งเองที่เราได้รับรู้ผ่านผัสสะ เป็นเหตุที่มาจากหนึ่งในสี่เหตุ (four causes) ของการกำเนิดสรรพสิ่ง โดยมีใจกลางของสิ่งคือ “แก่นสาร” (substance) ที่เสมือนสารัตถะ (essence) ที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมาจากสสาร (matter) และรูปแบบ (form) แล้วเราตั้ง “ชื่อ” ให้กับมัน และเพื่อที่เราจะทำความเข้าใจแก่นสารดังกล่าวได้ เมื่อตั้งชื่อเรียกให้แล้ว ก็นำชื่อเรียกนั้นเข้าไปสู่ตรรกศาสตร์ (logic) แปลงเป็นประพจน์ที่มีภาคประธาน/องค์ประธาน (subject) และภาคแสดง (predicate) (Aristotle, 1991a : 3-183; 1991b : 3-8)

คำว่า แก่นสาร หรือ substance ตามกรอบคิดของอริสโตเติลนั้นแปลมาจากคำที่เขาใช้คือ οὐσία (ousia) แปลได้ว่า “แก่นสาร, สารัตถะ” และเมื่อ “รูปแบบ” (ไอดี) ของเพลโตอันเปรียบเสมือนคอนเซ็ปต์กลายเป็นส่วนหนึ่งของ οὐσία (ousia) ทั้งรูปแบบและไอดีจึงเป็นหนึ่งเดียวกับสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่ในโลกแห่งผัสสะ เมื่อแปลงมันไปสู่ตรรกศาสตร์ที่แสดงออกมาเป็นภาคประธานในประพจน์เพื่อที่จะถูกทำความเข้าใจได้ คอนเซ็ปต์จึงสัมพันธ์กับการใช้วาระหรือการพูด ตามขอบคิดเรื่อง Logos [ดูวิวัฒนาการของคำว่า Logos ใน Wongyannava (2004)] ของเฮราคลิตัส (Heraclitus, ประมาณ 500 ปีก่อนคริสตกาล) ที่ภาษานั้นดำรงอยู่ในทุกองก์แห่งสรรพสิ่ง ไม่เพียงเท่านั้นเมื่อคอนเซ็ปต์เทียบเท่ากับแก่นสารที่กลายเป็นองค์ประธาน (หรือภาคประธานในแง่ของการไต่สวนเชิงวาระ) มันจึงเทียบเท่ากับสารัตถะไปโดยปริยาย

หลังการค่อย ๆ เสื่อมลงของอารยธรรมกรีกโบราณและเฟื่องฟูขึ้นของอาณาจักรโรมัน องค์ความรู้ของกรีกก็ตกทอดเข้าสู่อาณาจักรโรมัน ณ อาณาจักรโรมันนี้เองที่ทำให้กำเนิดเยซูบุตรแห่งพระเจ้าและการก่อตัวขึ้นของคริสต์ศาสนาที่เรื่องอำนาจแห่งศรัทธาและการเข่นฆ่าไปทั่วหัวระแหงแคว้นภาคพื้นทวีปยุโรป มรดกตกค้างทางภูมิปัญญาของกรีกที่ส่งทอดแพร่เผยไปในผู้คน และกรอบวิธีคิดในการไต่สวนสรรพสิ่งและความรู้ต่าง ๆ ที่เรามีนั้นต่างสร้างความลำบากให้แก่ศรัทธาต่อพระเจ้าผู้สร้างสูงสุดเป็นอย่างมาก และเพื่อที่เหล่าพสกนิกรผู้มีศรัทธาตั้งใจใฝ่ความรู้แจ้งเท่าที่ศักยภาพแห่งปัญญาของมนุษย์อันได้รับประทานมาจะนำพาไปได้ การเข้าถึงพระประสงค์ของพระองค์อันจะนำไปสู่อาณาจักรแห่งพระองค์ในวันสิ้นโลกด้วยปัญญาจึงเป็นการไม่หมิ่นองค์ราชันแห่งจิตวิญญาณ ตามแนวทางนี้ การพยายามสร้างอรรถาธิบายถึงพระเจ้าในทางปัญญาที่ไม่เพียงภายใต้พระวรสารจากปากคำของนักบุญในไบเบิล ทั้งการไต่สวนสรรพสิ่งที่พระองค์สร้างมาในโลกนี้อย่างพินิจพิเคราะห์ที่ก่อเกิดเป็นศาสตร์ต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นมาตลอดภายใต้เงื้อมแห่งศรัทธา นักปรัชญาอัสมาจารย์ (scholasticism) คือนักปรัชญาเทววิทยาที่พยายามทำให้คำอธิบายทางปรัชญาเข้ามาอยู่ภายใต้สัตัพัญญูแห่งพระองค์ ในบรรดานักปรัชญาอัสมาจารย์เหล่านี้ Roscellinus (ประมาณ 1050-ประมาณ 1125) Abelard (ประมาณ 1079-1142) และนักบุญวิลเลียมแห่งออกคัม (William of Ockham, ประมาณ 1287-1347) คือเหล่านักปรัชญาอัสมาจารย์ที่พัฒนาทฤษฎีแห่งวาระ (theory of word) ในฐานะข้อถกเถียงถึงความเป็นสากลที่ทั้งปฏิเสธกรอบคิดแบบเพลโตที่ว่ารูปแบบอันเป็นสากล (หรือไอดี) นั้นดำรงอยู่ในโลกแห่งวิญญาณเหนือปรากฏการณ์ และกรอบคิดแบบ

อริสโตเติลที่ว่ารูป/แบบดังกล่าวดำรงอยู่ในตัวแก่นสารหรือสิ่งเอง พวกเขามองว่าความเป็นสากลหรือสิ่งสากลไม่ดำรงอยู่จริง หากแต่เป็นวณะ (คำ) หรือนาม (ชื่อเรียก) ที่ถูกมอบให้แก่สรรพสิ่งนั่นเองที่เป็นบ่อเกิดของความคิดเกี่ยวกับความเป็นสากล แนวทางความคิดเช่นนี้เปิดทางไปสู่กรอบคิดเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าคอนเซ็ปต์ นี่คือการบริบทก่อนการเกิดขึ้นของปรัชญาสมัยใหม่ ที่ค่อย ๆ แยกตัวเองออกจากเทววิทยา (theology)

ในช่วงหลายศตวรรษที่เองที่เกิดการก่อตัวขึ้นมาของอีกศาสตร์หนึ่งนอกปรัชญาที่แลกเปลี่ยนและส่งอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงต่อปรัชญาคือจิตวิทยา (psychology) จิตวิทยานั้นเป็นวิชาความรู้ที่ว่าด้วยการศึกษาการทำงานของวิญญาณ (ใกล้เคียงกับจิต หากแต่ไม่ใช่จิตอย่างที่เราเข้าใจในปัจจุบัน) ตั้งแต่ยุคกรีก เช่นในงานเขียนของอริสโตเติล ฯลฯ คำว่า psychology มาจากคำว่า ψυχή (psykhē) หมายถึง “ลมหายใจ, จิตวิญญาณ, วิญญาณ” กับ λόγια (lógia) [λόγος (lógos) + -iā (-iā)] ที่หมายถึง “การศึกษา (บางสิ่งบางอย่าง)” ขณะที่ในศตวรรษที่ 15 ปรากฏในงานเขียนภาษาละตินว่า *Psichiologia* ของ Marcus Marulus Spalatensis (ชื่อในภาษาละติน) (1450-1524) และงานภาษาอังกฤษ ชื่อ *The Physical Dictionary* ในปี 1694 ของ Steven Blankaart (1650-1704) และต่อมาในงานของนักปรัชญานาม Christian Wolff ในปี 1732

การค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นอย่างเป็นศาสตร์ขององค์ความรู้ทางจิตวิทยานี้ทำให้ “วิญญาณ” ถูกทำความเข้าใจในเชิงศาสตร์ ประสานกับองค์ความรู้ด้านการแพทย์อย่าง สรีรวิทยา (physiology) ทำให้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับกลไกของร่างกายมนุษย์อันหมายถึงกระบวนการต่าง ๆ ในการรับรู้ การสำนึก (cognition) และการคิดล้วนถูกเข้าใจได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น เมื่อประสานกับความเข้าใจเดิมเรื่องวิญญาณและการคงทนนิรันดร์ของมัน ประกอบกับความจำเป็นในการยืนยันการดำรงอยู่ของพระเจ้า นักปรัชญาในภาคพื้นทวีปคนสำคัญอย่างเดส์การ์ตส์ (René Descartes, 1596-1650) จึงมองจิต (mind/ *mentum*¹) ที่เป็นในเชิงจิตวิทยามากขึ้น² กล่าวคือ เป็นจิตที่ทำงานอยู่ในความนึกคิดหรือการสำนึกของเรา เทียบเท่ากับวิญญาณ ทั้งเป็นสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้ มีหนึ่งเดียว เป็นนิรันดร์ กล่าวคือแม้จิตจะทำงานในเชิงจิตวิทยามากขึ้นแต่ยังคงมีรากวิทยาในเชิงอภิปรัชญาอยู่ จิตดังกล่าว นั้นเป็นแก่นสารบริสุทธิ์ที่เกิดมีความรู้ได้จากโอเดีย (Descartes, 1973 : 141) โอเดียที่รับรอบคำอธิบายมาจากกรีกแบบเพลโต โอเดียดังกล่าวที่เป็นนามธรรมและแท้จริงยิ่งกว่าการรับรู้ทางผัสสะ โอเดียเหล่านี้เกิดขึ้นเองในจิตโดยกำเนิดจากพระเจ้าที่สมบูรณ์ ที่ทำให้เกิดความรู้ที่แน่นอนต่อวัตถุทางผัสสะอันแปรผัน เช่นเดียวกันกับคอนเซ็ปต์ที่มีรากทางความคิดมาจากโอเดียก็เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำงานของจิตเชิงจิตวิทยาอันนี้ ทว่าเมื่อเกิดโอเดียแล้วการตั้งชื่อเรียกให้มันก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ตามอิทธิพลทางความคิดของกรีกอย่างอริสโตเติลและนักคิดอัสมาจารย์ ในขณะเดียวกันที่ช่วงเวลานี้เริ่มปรากฏการใช้คำว่า concept ในงานเขียนภาษาละตินที่แปลมาจากคำว่า conceptus

ตามแนวทางข้างต้นนี้เราจะพบการใช้คอนเซ็ปต์ที่สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับโอเดียที่เกิดขึ้นในจิตเชิงจิตวิทยาในงานเขียนของ ฮอบส์ (Thomas Hobbes, 1588-1679) ที่ใช้คำว่า *conceptus* แปลเป็นคำว่า conception อันเป็นกระบวนการหนึ่งของปฏิบัติการของจิตในการเกิดโอเดีย โอเดียของฮอบส์นั้นมีแนวโน้มที่ใกล้เคียงกรอบคิดเดิมต่อโอเดียหรือรูปแบบของเพลโต ซึ่งไม่ใช่เพียงการรับรู้การปรากฏของวัตถุเฉพาะเจาะจง (particular object) ทางผัสสะที่ฮอบส์เรียกว่า “ภาพประทับ” (impression) หากแต่เป็นคุณลักษณะบางอย่างที่ฮอบส์เรียกว่า “ส่วนย่อย” (part) กล่าวคือเป็นผลรวมต่อลักษณะทางความเข้าใจบางอย่างต่อวัตถุประเภท (อัตลักษณ์) หนึ่ง ๆ ยกตัวอย่างเช่น “มนุษย์” เกิดขึ้นจากการรับรู้ในสามระดับ ระดับแรก **ระยะไกล มีร่างกาย** (body) ระดับสอง **ระยะกลาง มีชีวิตเคลื่อนไหว** (animated) และระดับสาม **ระยะใกล้ มีเหตุผล/การประมวลความคิด** (rational)³

¹ ในต้นฉบับภาษาละติน แปลจาก *mentem* เป็น *my mind* (Des-Cartes, 1905 : 8) ขณะที่มีการแปลคำว่า *ingenium* เป็น *mind* เช่นกัน ดังปรากฏในชื่อ งาน *Rules for the Direction of the Mind (Understanding)* (1626-28, *Regulae ad directionem ingenii*)

² กล่าวคือคำว่า จิต หรือ mind ในยุคกรีกนั้นใช้คำว่า *voûς* (*nous*) ซึ่งแตกต่างจาก ψυχή (*psykhē*) “จิต” หรือ *nous* ในยุคกรีกนั้นหมายถึง จิตจักรวาล (cosmic mind) อันเป็นสิ่งนามธรรมที่ขับเคลื่อนความเป็นไปของโลกธรรมชาติและเทววัตถุ รวมไปถึงความเข้าใจหรือปัญญาของมนุษย์ แตกต่างจาก *psykhē* ซึ่งหมายถึงลมหายใจหรือวิญญาณที่สถิตในร่างกายมนุษย์ เป็นของบุคคลแต่ละคน และเมื่อร่างกายตายลงวิญญาณก็จะย้ายไปแห่งหนึ่งอื่น องค์ความรู้เชิงจิตวิทยาและการเชื่อมโยงในทางความเชื่อแบบศาสนาก็ค่อย ๆ และเพื่องขึ้นของการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ ทำให้ จิต, mind, *nous* และ *psykhē* กลายเป็นจิตในเชิงจิตวิทยาที่ทำงานภายในตัวมนุษย์

³ ในช่วงศตวรรษที่ 14 คำว่า *ration, rational* นั้นหมายถึงการใช้ *reason* คำว่า *ration* มีรากจากภาษาละติน *ratio, rationare* หมายถึง “ถ้อยแถลง การคิด ความเข้าใจ การประมวล การคำนวณ” ส่วน *reason* แปรผันมาจากคำว่า *resound* (น.) *resounen* (ก.) แปลว่า “การถาม” มีรากจากภาษาฝรั่งเศส *resoner, raisonner* หมายถึง “การพูด การอภิปราย” ทั้งสองคำมีความหมายใกล้เคียงกัน ทำถูกใช้เป็นคำแปลคำภาษากรีก *logos* ซึ่งใกล้เคียงกับความหมายดั้งเดิมในภาษากรีก คือ “วณะ คำพูด การคิด” ช่วงเปลี่ยนแปลงทางความหมายที่สำคัญที่ทำให้คำเหล่านี้ทั้งชุด กลายเป็นคำแปลไทยว่า

เหล่านี้เป็นส่วนย่อยที่รวมกันเป็น “มนุษย์” ซึ่งไอดีเหล่านี้ก็ต้องถูกกำหนดด้วย “ชื่อ” และ “คำ” เพื่อที่จะใช้ในการคิด วิเคราะห์ แยกแยะมันได้ในกระบวนการของจิต (Hobbes, 1963 : 6-9) ไอดีที่ต้องแปลงเป็น “ชื่อ” จึงเป็นตัวแสดงถึงคอนเซ็ปต์อย่างชัดเจน รวมทั้งไอดีตามกรอบคิดของฮอบส์ก็เป็นไปตามเพลโตที่แสดงถึง “รูปแบบ” อันจะแตกต่างจากกรอบคิดของนักปรัชญาบริติชในยุคต่อมาซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

Conception ที่แปลมาจาก *conceptus* อันหมายถึงกระบวนการหรือความสามารถบางอย่างของจิตในการประกอบสร้างความเข้าใจต่อสิ่งนี้ปรากฏในงานเขียนของสปิโนซา [Baruch (de) Spinoza, 1632-1677] เช่นกัน สปิโนซามองว่า conception เป็นการทำงานของจิต (mind/ *mentis*) อย่างเป็นกัมมันตะ (active) ซึ่งนั้นตรงข้ามกับ perception ซึ่งเป็นอกัมมันตะ (passive) (Spinoza, 2002 : 244) การดำรงอยู่ทั้งหมด ไม่ว่าจิต ไอดี หรือคอนเซ็ปต์ล้วนมาจากสารัตถะของพระเจ้าทั้งสิ้น เพราะมีเพียงพระองค์เท่านั้นที่ประกอบสร้าง (conception) ตัวเองได้ หากแต่มนุษย์ต้องประกอบสร้างความคิดจากสิ่งอื่นนั่นก็คือจากพระเจ้า ซึ่งเป็นแก่นสารหนึ่งเดียวอันเป็นที่มาของสรรพสิ่ง ในแง่ไอดีของมนุษย์เกี่ยวกับพระเจ้าจึงมาจากพระองค์ เป็นไปตามแนวทางแบบเดส์การ์ตส์ ข้อตอบโต้ของสปิโนซาต่อเดส์การ์ตส์มีเพียงการปฏิเสธการแยกจิตออกจากกาย และมองว่าร่างกายเป็นเพียงมายาหลอกลวง ไม่สำคัญ ขณะเดียวกันสำหรับสปิโนซา การทำความเข้าใจแก่นสาร (หมายถึงพระเจ้า) ก็ผ่านความเป็นภาค/องค์ประกอบของมัน อันมีลักษณะจำเพาะ (attribute) เป็นภาคแสดงหรือก็คือสารัตถะของแก่นสารภาคประฐานนั้น ซึ่งร่างกายที่ดำรงอยู่อันมาจากสารัตถะของพระเจ้านั้นจะสอดคล้องไปกับไอดีที่เกิดขึ้นในจิตที่เรียกว่า *ideatum*⁴ (Spinoza, 2002 : 234) แม้ทั้งไอดีและร่างกายไม่อาจเกิดการกระทบร้าวกันได้โดยตรง ทั้งเดส์การ์ตส์และสปิโนซาต่างเชื่อว่าจิตรับรู้เพียงไอดี และร่างกายกระทบเรารู้สึกเพียงร่างกายเท่านั้น ไม่อาจข้ามมาประสมกันได้ ในแง่การดำรงอยู่ภายนอก (external existence) ก็เป็นสิ่งที่ยังไม่อาจยืนยันได้ว่าดำรงอยู่จริงหรือไม่? หรือมีคุณภาพคุณลักษณะเช่นใด อันจะกลายเป็นปัญหาสำคัญทางญาณวิทยาต่อชนบปรัชญาตะวันตกจนถึงศตวรรษที่ 19

ในทางกลับกัน แม้ว่าฮอบส์เชื่อว่าเรารู้ธรรมชาติหรือการดำรงอยู่ภายนอกโดยตรงเกิดเป็นไอดี ทว่าธรรมชาติโดยองค์รวมทั้งหมด ที่ฮอบส์เรียกว่าสิ่งภายนอกเราหรือสิ่งภายนอกดั้งเดิม (thing without us/ *primo eterna*) นั้นเป็นเช่นใด โดยองค์รวมก็ไม่อาจรู้ได้ทั้งหมด แต่เราก็สามารถค่อย ๆ เข้าถึงมันได้ผ่านความรู้เชิงศาสตร์และด้วยเหตุผล/การประมวล เช่นเดียวกับ ล็อก (John Locke, 1632-1704) ที่เชื่อว่าเรารู้ไอดีของการดำรงอยู่ภายนอกได้ ไอดีที่ว่านั้นก็คือคุณภาพต่าง ๆ ที่เกิดปรากฏขึ้นต่อจิต ทว่าคุณภาพเหล่านั้นมีเพียงบางคุณภาพที่ดำรงอยู่ในตัววัตถุภายนอกเอง กับคุณภาพที่มีอยู่ภายในการรับรู้ของเรา อย่างแรกก็คือคุณภาพปฐมภูมิ อย่างหลังคือคุณภาพทุติยภูมิ คุณภาพปฐมภูมิก็อาทิ ขนาด ความเคลื่อนไหว ฯลฯ ส่วนคุณภาพทุติยภูมิ อาทิ สี รสชาติ ฯลฯ เป็นต้น ในแง่คุณภาพจึงเทียบเท่ากับไอดี และดังนั้นเมื่อมีคุณภาพในวัตถุก็หมายถึงว่ามีไอดีดำรงอยู่ในวัตถุด้วยเช่นกัน สำหรับล็อกแล้วไอดีที่ก่อให้เกิดความรู้นั้นมีที่มาเพียงจากผัสสะรับรู้หรือก็คือเกิดจากประสบการณ์เท่านั้น เขาปฏิเสธไอดีที่ติดตัวมาโดยกำเนิดหรือได้รับประทานจากพระเจ้า ทว่าเช่นเดียวกับนักปรัชญาก่อนหน้าเขา ล็อกก็มองว่าเมื่อเกิดไอดีหรือคุณภาพขึ้นในจิตย่อมต้องให้ชื่อแก่มันเพื่อใช้ในการคิดไอดีนั้น (Locke, 1998 : 13-14, 139-141)

ขณะที่ฮอบส์และล็อกเป็นนักปรัชญาที่มีชีวิตดำรงอยู่ในหมู่เกาะบริติช นักปรัชญาอย่างไลบ์นิซ ที่อยู่แคว้นที่กลายเป็นประเทศเยอรมันในปัจจุบันกับบริบททางสังคมการเมืองและศาสตร์ที่เขาพยายามจะประสานความขัดแย้งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เขาเป็นคนแรก ๆ ที่กล่าวถึงคำว่า concept ในภาษาเยอรมันคือ (*der*) *Begriff* รวมทั้งหมายถึง “คำ” เช่นเดียวกัน ขณะที่งานนิพนธ์ที่เขาเขียนเป็นภาษาละตินจะใช้คำว่า *notio* ในแง่เมื่อเกิดการรับรู้ กลายเป็นไอดีขึ้นในจิตจึงแปลงมันเป็นตัวอ้างอิงเชิงสัญญาและ *Begriff* ที่หมายถึงคอนเซ็ปต์หรือคำเพื่อการไต่สวนทำความเข้าใจด้วยวิธีการวิเคราะห์และสังเคราะห์อันเป็นวิธีการที่ได้รับอิทธิพลมาจากเดส์การ์ตส์ผ่าน Antoine Arnauld (Leibniz, 1989 : 19-20) คอนเซ็ปต์ซึ่งมีลักษณะสากลเกิดจากไอดี

“เหตุผล” อันสัมพันธ์กับเหตุและผลลัพท์ (cause and effect) อันมีนัยของความเป็นเหตุเป็นผลกัน สมเหตุสมผล เกิดสิ่งนี้ย่อมมีสิ่งนี้ตามมา ฯลฯ นั้นเกิดจากข้อเสนอทางปรัชญาของไลบ์นิซที่เราจะเห็นต่อไปข้างหน้าในบทความนี้ กล่าวคือได้แปลงให้ *logos* หรือวาทะที่พระเจ้าใช้สร้างโลกนั้นย่อมต้องสอดคล้องไปกับความเป็นจริง (หรือความจริง) ของธรรมชาติอันเป็นปรากฏการณ์เบื้องหลังสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่ที่เรียกว่า กฎธรรมชาติ (law of nature) ซึ่งมีลักษณะเชิงกลไกเป็นเหตุและผลลัพท์ต่อกัน ทำให้ *logos*, reason กลายเป็นเหตุผลไป ดู Wongyannava (2004)

⁴ ในฉบับแปลภาษาอังกฤษ แปลคำว่า *ideatum* นี้ว่า object ซึ่งสอดคล้องไปกับความคิดในยุคสมัยนั้น (เช่นในข้อเขียนของวิลเลียมแห่งออกคัม) ที่ว่า object หรือวัตถุ/ความเป็นวัตถุนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในจิต/วิญญาณ ซึ่งตรงข้ามกับตัว “การดำรงอยู่ภายนอก” หรือสิ่งเอง (ร่างกาย) ที่เป็น subject ตามการแปลง substance เป็น subject ตามวิธีคิดของอริสโตเติล กล่าวอย่างหยาบที่สุดก็คือ object เป็นสิ่งภายในไอดี ขณะที่ subject ดำรงอยู่ภายนอก

ที่กลายเป็นรูปสัจจะหรือก็คือไอดีนามธรรมตามมุมมองของนักปรัชญาบริติช คอนเซ็ปต์เป็นรากฐานให้แก่ความรู้เพื่อให้เราสามารถแยกแยะสิ่งที่แตกต่างกันได้ ดังนั้นคอนเซ็ปต์ที่กระจำจรัสจึงช่วยให้เรามีความรู้ที่เพียงพอและชัดเจน คอนเซ็ปต์จึงเสมือนความเป็นไปได้แรกหรือเหตุแรกและจุดจบสุดท้ายอันเป็นลักษณะจำเพาะของพระเจ้า อันอยู่บนฐานของ *นิยามเชิงเหตุและผล* (causal definition) (Leibniz, 1989 : 291-295) คอนเซ็ปต์ที่โดยองค์รวมทั้งหมดที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต ปัจจุบัน จนถึงอนาคตจึงเป็นคอนเซ็ปต์ทั้งหมดที่อยู่ภายในการรู้ของพระเจ้า คอนเซ็ปต์อันมีเหตุผล/วณะของพระเจ้า และเพื่อที่จะเข้าถึงคอนเซ็ปต์ในฐานะของความรู้ทั้งหมด ก็ต้องใช้เหตุผล/การประมวล/ถ้อยแถลงของเราเข้าถึงเหตุผล/วณะนั้นของพระเจ้า เหตุผล/วณะของพระเจ้าที่แสดงออกมาในปรากฏการณ์เชิงเหตุและผลของธรรมชาติและสรรพสิ่งที่เคลื่อนไหวไปอย่างมีเหตุผล ก็คือเหตุและผลลัพท์ (cause and effect) การเกิดไอดีขึ้นในจิตสำหรับไลบ์นิซที่มาจาก การรับรู้และประสบการณ์ จึงเป็นจิตที่เชื่อมโยงกับวัตถุที่เรารับรู้ในพระเจ้า ไอดีจึงแปลงสถานะจากไอดีที่เทียบเท่าคอนเซ็ปต์ของฮอบส์ หรือเทียบเท่าคุณภาพในวัตถุของล็อก กลายเป็นไอดีต่อวัตถุ (ที่มีเหตุผล) โดยตรง ดังนั้นไอดีจึงไม่ใช่คอนเซ็ปต์สำหรับไลบ์นิซ หากแต่คอนเซ็ปต์หรือ *Begriff* เกี่ยวข้องกับนิยามภาคประธาน และประพจน์ในเชิงตรรกศาสตร์และการใช้เหตุผล

ในช่วงเวลานี้ต้องกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหนึ่งในโลกทางภูมิปัญญาตะวันตกที่ส่งอิทธิพลถึงปรัชญาเช่นเดียวกัน แม้ไม่ใช่ในทางการไต่สวนสอบสวนกระบวนการรับรู้หากแต่คือการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจต่อความเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ของโลกธรรมชาติ นั่นก็คือการค้นพบแรงโน้มถ่วง และการนำเสนอกฎการเคลื่อนที่ 3 ข้อที่สัมพันธ์กับของแรงของนิวตันที่นำไปสู่การอธิบายต่อการเคลื่อนที่ของเทหวัตถุบนฟากฟ้า รวมไปถึงการเข้าใจต่อพื้นที่ว่างและเวลา หรือปริภูมิเวลา (space-time) ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะกลายเป็นประเด็นถกเถียงสำคัญเมื่อเบิร์กเลย์และฮิวม์เสนอข้อจำกัดของการรับรู้อันเป็นรากฐานสำคัญต่อการรับรู้โลกธรรมชาติของเราซึ่งได้ทำลายรากฐานของศาสตร์อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรขาคณิต ดาราศาสตร์ รวมถึงปรัชญาธรรมชาติ ฯลฯ

ด้วยที่มาดังที่กล่าวไปทำให้ “ไอดี” กลายมาเทียบเท่ากับไอดีต่อวัตถุเฉพาะเจาะจง (particular object) ที่มีร่องรอยความคิดจากไลบ์นิซดังปรากฏความเข้าใจเช่นนี้ในงานเขียนทางปรัชญาของนักปรัชญาถัดมาคือเบิร์กเลย์ (George Berkeley, 1685-1753) และฮิวม์ (David Hume, 1711-1776) ไอดีกลายมาเทียบเท่ากับ “ภาพประทับ” ตามกรอบคิดของฮอบส์ เบิร์กเลย์ นักปรัชญาบริติช (ในรุ่นถัดจากล็อก) เชื่อว่าเมื่อเรารับรู้การดำรงอยู่ (ภายนอก-ตามกรอบคิดตั้งแต่ฮอบส์และเดส์การ์ตส์) เกิดเป็นไอดีต่อสิ่งนั้น ดังนั้นสิ่งนั้นดำรงอยู่ภายใต้การรับรู้ของเรา การดำรงอยู่จึงแยกออกจากการรับรู้ไม่ได้ ดังนั้นความเข้าใจของนักปรัชญาคนก่อนหน้าที่ประสบปัญหาว่าเราไม่อาจยืนยันการดำรงอยู่ภายนอกได้ หรือไม่รู้ว่าการดำรงอยู่ภายนอกจิตนั้นเป็นเช่นใด จึงเป็นความเข้าใจผิดตั้งแต่ต้น เพราะไม่มีการดำรงอยู่ภายนอกจิต ทุกสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่นั้นดำรงอยู่ในแบบไอดีเท่านั้น เนื่องจากว่าในจิตนั้นรับรู้ได้เพียงไอดี เมื่อเรามีไอดีต่อการดำรงอยู่ การดำรงอยู่นั้นย่อมเป็นไอดีเช่นเดียวกัน ตามแนวทางนี้ (ไอดีของ) การดำรงอยู่จึงต้องอาศัยการรับรู้เชิงประจักษ์เพื่อตัวมันเองจะดำรงอยู่ ไอดีเกิดจากการรับรู้เชิงประจักษ์ต่อการดำรงอยู่หรือวัตถุเฉพาะเจาะจง *ไอดีนามธรรม* อันเทียบเท่ากับคอนเซ็ปต์สำหรับฮอบส์และล็อก ก็เทียบเท่าคอนเซ็ปต์สำหรับเบิร์กเลย์เช่นเดียวกัน *ไอดีนามธรรม* ดังกล่าวสำหรับเบิร์กเลย์จึงเกิดจากผลรวมของไอดีเฉพาะเจาะจงทั้งหลายเป็นภาพตัวแทน (representation) ของวัตถุเฉพาะเจาะจงที่ถูกรับรู้แล้วจึงกลายเป็นไอดีโดยทั่วไปและสากลขึ้นในจิต จิตไม่อาจสร้างไอดีโดยทั่วไปขึ้นมาโดยจิตเองได้ อย่างไรก็ตามภาษา และการตั้ง “ชื่อ” เรียกให้ไอดีที่เรารับรู้อันนำไปสู่ “รูปสัจจะ” (sign) ก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เราคิดต่อไอดีนั้นได้ผ่าน “คำ” และ “รูปสัจจะ” (Berkeley, 1999 : 1-25)

ส่วนฮิวมนั้นไม่แตกต่างจากเบิร์กเลย์ในแง่ที่มองว่าไอดีก็คือภาพประทับที่ได้จากการรับรู้ เมื่อเข้าสู่กระบวนการของจิตเป็นความทรงจำก็กลายเป็นไอดีและเป็นวัตถุดิบให้แก่อภินิหารและการคิด ทว่าความต่างของฮิวม์จากเบิร์กเลย์ก็คือ *ไอดีนามธรรม* (ซึ่งเทียบเท่าคอนเซ็ปต์เช่นกัน) นั้นเกิดจากกระบวนการของจิตผ่านการใช้เหตุผล/การประมวลก่อร่างขึ้นมาเป็น “ภาพตัวแทน” จากภาพประทับที่ได้จากการรับรู้วัตถุเฉพาะเจาะจงทั้งหลาย เพราะหากไอดีนามธรรมเกิดจากวัตถุเฉพาะเจาะจงที่แปรผันมากมายโดยตรงอย่างที่เบิร์กเลย์นำเสนอย่อมส่งผลให้ไอดีนามธรรมผันแปรตลอดเวลา ซึ่งเป็นไปไม่ได้ ไม่เพียงเท่านั้นสำหรับฮิวม์แล้วการดำรงอยู่ภายนอกนั้นมีอยู่และไม่เป็นเพียงไอดี หากแต่เป็นวัตถุสสารที่เป็นที่มาให้แก่ภาพประทับที่เกิดขึ้นในจิต ทว่าปัญหาของฮิวม์ที่มีต่อโลกแห่งวัตถุปรากฏการณ์ภายนอกเราก็คือ เราไม่อาจเข้าถึงหรือชี้ชัดลงไปได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกธรรมชาตินั้นเป็นเช่นใดแน่ เขาเชื่อว่าโลกภายนอกมีการเปลี่ยนแปลง หากแต่ไม่เปลี่ยนแปลงในแบบเป็นเหตุและผลลัพท์ต่อกันอย่างที่เราเข้าใจ หรือไม่เป็นอย่างที่ไลบ์นิซกล่าวถึงธรรมชาติที่มีเหตุผลที่เพียงพอ สำหรับฮิวม์ การเป็นเหตุ

และผลลัพธ์อย่างที่เราเข้าใจนั้นเป็นเพียงกระบวนการเชื่อมโยงประสานต่อ “ความเหมือน” หรืออัตลักษณ์ของภาพประทับหรือโอเดีย ที่ใกล้เคียงกันอันเป็นกระบวนการทำงานของจิตและเกิดขึ้นเพียงในจิตเท่านั้น ที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยงแบบความต่อเนื่อง รวมทั้งในแบบเหตุอย่างหนึ่งส่งผลลัพธ์อย่างหนึ่งตามมาอย่างที่เรารับรู้และเข้าใจด้วย มันจึงไม่เป็นเช่นนั้นและเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ความอัศจรรย์ (miracle) จึงเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่แตกต่างไปจาก “ความคุ้นชิน” ของเราที่เกิดจากปฏิบัติการของจิตเท่านั้น (Hume, 1951 : 17-25) ทั้งนี้ทั้งนั้นโอเดียนามธรรมที่มีกลืนอายเทียบเท่ากับคอนเซ็ปท์จึงทำให้คอนเซ็ปท์สัมพันธ์กับการทำงานของจิตอย่างแนบแน่น ทั้งเมื่อฮิวม์เองก็ไม่ได้ให้พื้นที่ในประเด็นเรื่องภาษาในงานเขียนของตนเองนัก เช่นนี้เองจึงทำให้คอนเซ็ปท์กลายเป็นประเด็นของการศึกษาได้สวนการทำงานของจิตอย่างชัดเจนมากขึ้น จนปรากฏเป็นองค์ประกอบหนึ่งในอรรถาธิบายการทำงานของจิตในงานเขียนของเหล่านักปรัชญาที่ถูกเรียกว่านักจิตนิยมเยอรมัน (German Idealists) โดยเฉพาะคานท์และเฮเกล

สำหรับคำศัพท์ทั้งหลายที่มีการใช้สลับทับซ้อนกันนั้นดังที่ได้บอกเล่าไปข้างต้น เราจะพบว่าแต่ละคำนั้นมีรากศัพท์ที่มาในวัฒนธรรมทางภาษาที่แตกต่างกัน ตามกรอบคิดเช่นนี้ idea มีรากศัพท์มาจากกรีกอย่างที่เราได้กล่าวไป ส่วน concept มีรากศัพท์จากคำภาษาละติน คือ *conceptus* ซึ่งมีรากที่มาจากคำกริยา *conceive*, *conceit* ขณะที่ notion มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินเช่นกัน คือคำว่า *notio* ซึ่งก็ใช้เป็นคำไวพจน์ต่อกันครั้งคราว หรือแยกแยะเด็ดขาดออกจากกันเพื่อแสดงให้เห็นความซับซ้อนทางความคิดของนักปรัชญาแต่ละคน ดังเช่นคานท์ เป็นต้น

คานท์ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นทางความคิดของสายธารปรัชญาที่เรียกว่า จิตนิยมเยอรมัน นั้นแยก โอเดีย (idea) ออกจากคอนเซ็ปท์ (concept) อย่างชัดเจน โอเดียสำหรับคานท์กลับไปหาความหมายดั้งเดิมของมันตามเพลโต ส่วนคอนเซ็ปท์แปลมาจากคำว่า *Begriff* เช่นเดียวกับไลบ์นิซเป็นคำภาษาเยอรมันที่มีรากมาจากคำเยอรมันสูงในยุคกลาง (Middle High German) คำว่า *begrif* แปลว่า “เขตชั้น” และ *begreifen* แปลว่า “ทำความเข้าใจ” มาจาก *be-* + *grifen* ซึ่งคำหลังเป็นคำที่ร่วมรากกับภาษาดัตช์ นอวีเจียน แดนิช และอังกฤษ (คำว่า *grasp*) ดังนั้นคำว่า *Begriff* ในปัจจุบันหมายความว่า “โอเดีย, คอนเซ็ปท์, ความเข้าใจ” รวมทั้งหมายถึง “คำ, การแถลง” มันจึงเกี่ยวข้องกับโอเดียหรือคอนเซ็ปท์ที่แสดงออกเป็นคำหรือการตัดสินใจเชิงภาษา ตามแนวทางความหมายเช่นนี้ คอนเซ็ปท์สำหรับคานท์จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของความเข้าใจ คอนเซ็ปท์บริสุทธิ์ที่ไม่เจือปนเนื้อหา (content/ *Gehalt*) ที่คานท์เรียกว่า คอนเซ็ปท์บริสุทธิ์ของความเข้าใจ (pure concept of understanding) หรือ เกณฑ์การคิด (categories) เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดการสำนึก (cognition) ขึ้น ที่จะกลายเป็นจิตสำนึก (consciousness) กล่าวคือ คอนเซ็ปท์เป็นองค์ประกอบที่ประกอบสร้างการสำนึก/รู้คิดขึ้นมา เพราะคานท์เชื่อว่ากระบวนการของจิตที่มีความสามารถทั้งการรับรู้และความเข้าใจนั้นมีโครงสร้างก่อนประสบการณ์ดำรงอยู่ไม่ใช่เพียง “กระดานเปล่า” (*tabula rasa*) ที่อ้อมมันตะรอรับเพียงข้อมูลทางผัสสะภายนอกเท่านั้น โครงสร้างดังกล่าวก็คือคอนเซ็ปท์ก่อนประสบการณ์นั่นเอง เมื่อผัสสะรับรู้ “ภาพตัวแทน”⁵ เกิดเป็นการหยั่งรู้ มี *ปริภูมิเวลา* ภายในเป็นการหยั่งรู้บริสุทธิ์ (pure intuition) ที่ได้แย้งปริภูมิเวลาตามกรอบคิดของนิวตันและไลบ์นิซที่ไม่ใช่อยู่นอกเป็นเบื้องหลังของสรรพวัตถุ หรือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเรือนร่างของแก่นสาร หากแต่เป็นโครงสร้างหรือ “รูปแบบ” บางอย่างที่อยู่ในจิตก่อนประสบการณ์ (การหยั่งรู้บริสุทธิ์) เนื่องจากว่าจิต (mind/ *Gemut*) รับรู้ได้เพียงภาพตัวแทนเท่านั้น กฎแห่งกลศาสตร์ของธรรมชาติตามทฤษฎีของนิวตันสำหรับคานท์จึงเป็นเพียงกลไกของโลกปรากฏการณ์ที่เป็นภาพตัวแทนของมันต่อเรา ทั้งภาพตัวแทนก็ไม่เทียบเท่าสิ่งที่ดำรงอยู่ภายนอกจิต สิ่งภายนอกจิตที่คานท์เรียกว่า “สิ่งในตัวเอง” (thing-in-itself) นั้นเป็นเช่นใดเราก็ไม่มีทางรู้ได้ หากแต่จำเป็นต้องมีอยู่และไม่ขัดแย้งในตัวเอง และเรารู้ว่าหากไม่มีโครงสร้างบางอย่างในจิตดำรงอยู่ก่อนประสบการณ์แล้วนั้น ประสบการณ์เช่นที่ปรากฏต่อเราย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้นในแง่นี้คอนเซ็ปท์ซึ่งเป็นเสมือนโครงสร้างรูปแบบ (formal structure) ในจิตก่อนประสบการณ์จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการเกิดขึ้นของประสบการณ์ และคอนเซ็ปท์ตัวเดียวกันนี้เองที่ทำให้เกิดการสำนึกขึ้นเป็นจิตสำนึก อย่างไรก็ตามสำหรับคานท์แล้ว การสำนึกหรือความเข้าใจที่เกิดขึ้นจากคอนเซ็ปท์ก็ต้องแปลงมันไปสู่การตัดสิน (judgement) ที่กลายเป็นประพจน์สองแบบคือแบบวิเคราะห์และสังเคราะห์ (Kant, 1998 : 127-215) สำหรับคานท์ แหล่งที่มา ก่อนจะไปสู่การตัดสินเชิงตรรกะหรือประพจน์นั้นก็ต้องเกิดการรู้ขึ้นในจิตเสียก่อน อันเป็นขอบคิดที่ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นมาหลังการเกิดขึ้นของศาสตร์แห่งจิตวิทยาที่ผู้เขียนกล่าวไปก่อนหน้านี้

⁵ ในที่นี้ ภาพตัวแทน หรือ representation ที่แปลมาจากคำเยอรมัน *Vorstellung* ของคานท์นั้นมีความหมายสอดคล้องไปกับภาพตัวแทนตามความคิดของฮิวม์ที่เป็นสิ่งที่ได้รับจากผัสสะการรับรู้เข้ามาอย่างเป็นเอกภาพ ทว่าภาพตัวแทนของฮิวม์เป็นโอเดียนามธรรมที่จิตสร้างขึ้นเหมือนคอนเซ็ปท์ของสิ่งเฉพาะเจาะจง แต่ภาพตัวแทนของคานท์ไม่ใช่คอนเซ็ปท์ เนื่องจากคอนเซ็ปท์สัมพันธ์กับความเข้าใจไม่ใช่สัมพันธ์กับการรับรู้ ซึ่งทั้งสองแยกออกจากกัน

ข้อเสนอของคานท์เช่นนี้กลายเป็นข้อถกเถียงต่อมาในสายธารความคิดจิตนิยมเยอรมัน แต่ก็ยังอยู่ในกรอบคิดเดียวกันที่ว่า คอนเซ็ปต์เป็นองค์ประกอบของการรู้การเข้าใจของเรา แม้แตกต่างกันในรายละเอียด อาทิจี ฟิคเตอ (Johann Gottlieb Fichte, 1762-1814) มองว่าคอนเซ็ปต์นั้นไม่ใช่โครงสร้างที่ดำรงอยู่ก่อนในจิต เนื่องจากมันจะสร้างปัญหาการแยกโลกการดำรงอยู่เป็นสองโลก คือโลกทางปัญญาหรือเหนือปรากฏการณ์ และเป็นปริณิชนของความรู้เชิงปฏิบัติ (practical knowledge) ออกจากโลกทางผัสสะหรือปรากฏการณ์ ซึ่งเป็นปริณิชนของความรู้เชิงทฤษฎี (theoretical knowledge) สำหรับฟิคเตอรากฐานของศาสตร์แห่งปรัชญา คือการกระทำแห่งปัญญาที่มีเสรีภาพของเจตจำนง (will) การกระทำที่ไร้จำกัดสร้างสรรค์และจัดวางสรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาพตัวตนหรือกระทั่งวัตถุที่ภาพตัวตนนั้นบ่งชี้ไปถึงหรือสิ่งในตัวเอง ซึ่งกิจกรรมทางปัญญานั้นเองที่แยก ทั้งสองออกจากกัน ทั้งคู่ต่างก็เป็นวัตถุทางปรัชญา ในแง่ที่มันซึ่งเกิดจากการกระทำของปัญญาดังที่ดำรงอยู่ (จิตสำนึกตัวเอง) ให้แยกออกจาก ไม่ใช่ฉัน (not-I) ซึ่งก็คือวัตถุอื่น ๆ นอกนั้นทั้งหมดที่ตรงข้ามต่อต้าน “ฉัน” ทำให้ฉันที่เคยไร้จำกัดต้องจำกัดและก่อให้เกิดความเป็นจริง (reality) ขึ้นมา ในแง่ที่กิจกรรมทางปัญญาดังกล่าวจึงเป็นตัวก่อร่างคอนเซ็ปต์และอาศัยประพจน์เป็นตัวการคิดนั้น ดังเช่นประพจน์รากฐานแรกเริ่มสำหรับฟิคเตอก็คือ “ฉันเป็น/คือฉัน” (“I am I”) เกิดเป็นคอนเซ็ปต์ของตัวฉันขึ้นมา (Fichte, 1982/1991/2003 : 30-100) กล่าวได้ว่าปรัชญาของฟิคเตอนั้นมีรากฐานอยู่บนตัวองค์ประธานผู้รู้คิดต่อโลก และเพิกเฉยต่อสรรพสิ่งภายนอกในฐานะของตัวมันเองที่ไม่อิงอาศัยอยู่บนการจัดวางของ “ฉัน” ซึ่งต่อมาเชลลิ่ง (Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, 1775-1854) นั้นเองคือนักปรัชญาในสายธารนี้ที่จะกอบกู้สถานะของการดำรงอยู่ภายนอกที่เป็นเอกเทศจาก “ฉัน” ที่เขาเรียกว่าธรรมชาติ ธรรมชาติที่ดำรงอยู่ก่อนและวิวัฒนาการโดยการนิเสธตัวเองอย่างมีจุดมุ่งหมายมาเป็นฉันที่รู้คิดและมีคอนเซ็ปต์ในฐานะความเข้าใจต่อมัน (ธรรมชาติ) คอนเซ็ปต์ที่เป็นความรู้ต่อการดำรงอยู่ภายนอกหรือธรรมชาติ หากแต่เราไม่ได้เข้าถึงหรือรู้ถึงพัฒนาการนี้ของธรรมชาติโดยแรกเริ่ม ธรรมชาติที่วิวัฒนาการอย่างมีเป้าหมาย เป็นเป้าหมายในตัวเองของธรรมชาติอย่างจำเป็น การมีคอนเซ็ปต์ต่อธรรมชาติโดยแรกเริ่มจึงเป็นเพียงเป็นไปในแบบบังเอิญ เข้าไม่ถึงความแท้จริงของธรรมชาติ ตราบเมื่อเรามีคอนเซ็ปต์ต่อธรรมชาติอย่างแท้จริงที่ไม่แปลกแยกตัวผู้รู้คิดเองออกจากธรรมชาติเท่านั้นจึงเป็นคอนเซ็ปต์อันเป็นความรู้ที่ถูกต้อง (Schelling, 1988/1995, 2004) แม้เชลลิ่งจะไม่ได้เน้นที่การพูดถึงคอนเซ็ปต์โดยตรง แต่ก็แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า คอนเซ็ปต์คือความเข้าใจและการคิดของเรา ตามแนวทางนี้เช่นกันที่เฮเกิล (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1770-1831) มองว่า คอนเซ็ปต์ก็คือตัวจิตสำนึกเองที่ค่อย ๆ พัฒนาตัวเองไปในเส้นทางแห่งศาสตร์อันเป็นองค์ความรู้ที่เราได้พัฒนาการของตัวเอง พัฒนาการที่ไม่อาจจะเริ่มจากจิตสำนึก (consciousness) ในฐานะจุดเริ่มต้นของพัฒนาการของตัวจิตวิญญาณ (Hegel, 2018) หรือ การเป็นอยู่/สัจ/ภาวะ (being/ Sein) ที่พัฒนาการไปสู่สัจและต่อไปสู่คอนเซ็ปต์ (Hegel, 2010) เพื่อที่จะรู้และสลายความแปลกแยกระหว่างตัวเองในฐานะองค์ประธานผู้รู้คิดกับธรรมชาติในฐานะ การเป็นอยู่/สัจ/ภาวะของตัวเอง การรู้หรือการมีความรู้ก็คือจิตสำนึกหรือคอนเซ็ปต์ที่สั่งสมความรู้ไปบนเส้นทางพัฒนาการที่จำเป็น เส้นทางของศาสตร์ที่จะไปสู่ไโอเดียสมบูรณ์ของเชลลิ่งและเฮเกิล เป็นคอนเซ็ปต์ที่ทาบทับเป็นหนึ่งเดียวไร้ความแปลกแยกจากการดำรงอยู่ภายนอกจากธรรมชาติ หรือจากสัจ ไม่ว่าจะเป็นเรียกว่าอะไรก็ตาม ในแง่ที่คอนเซ็ปต์สำหรับเชลลิ่งและเฮเกิลจึงไม่มีลักษณะที่หยุดนิ่ง หากแต่เปลี่ยนแปลงไปตามเส้นทางวิวัฒนาการหรือพัฒนาการไม่อาจจะของธรรมชาติ ของมนุษย์ หรืออารยธรรมของมนุษย์ คอนเซ็ปต์ (รวมถึงทุกการดำรงอยู่) จึงมีการกลาย (becoming) เป็นตัวเองอยู่ภายในตัวเอง

การกลายของคอนเซ็ปต์ในฐานะการมีองค์ความรู้ที่พัฒนายิ่งขึ้นไปในเส้นทางประวัติศาสตร์เช่นนี้สัมพันธ์การแลกเปลี่ยนตอบสะท้อนของปรัชญาต่อภูมิปัญญาของปรัชญาธรรมชาติ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติเชิงประจักษ์ และที่สำคัญคือต่อการค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นขององค์ความรู้ทางวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ให้กลายเป็นศาสตร์ของตัวเองโดยเฉพาะของวิชาประวัติศาสตร์โดยพยายามแยกตัวเองเป็นสาขาวิชาออกจากเทววิทยา นิติศาสตร์ นิรุกติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และที่สำคัญคือออกจากปรัชญาเองในเยอรมนีคริสต์ศตวรรษที่ 19 วิชาประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นเพียงการสั่งสอนและให้ความรู้ หากแต่เป็นการค้นหาข้อเท็จจริงอันจะเป็นรากฐานให้แก่วิชาการศึกษาประวัติศาสตร์ในปัจจุบันที่วางอยู่บนวิธีวิทยาของการสืบค้นหลักฐานเชิงประจักษ์ และเอกสารชั้นต้น (หลักฐานปฐมภูมิ) และไม่มองประวัติศาสตร์ของมนุษย์ว่ามีจุดมุ่งหมายและเป็นเอกภาพตามแนวทางประวัติศาสตร์ของเฮเกิล (Prompayak, 2020 : 5-18)

เราจะพบว่าสายธารนักปรัชญายุคแสงสว่าง (enlightenment) ที่ผนวกกับความเคลื่อนไหวต่อต้านยุคแสงสว่างในเวลาต่อมา คือความเคลื่อนไหวโรแมนติก (romantic movement) ทำให้ความเข้าใจต่อปรัชญาและญาณวิทยาเปลี่ยนไปในนักปรัชญาแต่ละคนที่อยู่ในสายธารนักปรัชญาจิตนิยมเยอรมันที่จะส่งอิทธิพลความคิดแพร่ขยายไปทั่วโลกตะวันตก แม้จะแตกต่างกันใน

รายละเอียดทางปรัชญาแต่ก็พบว่าทั้งสี่คนเห็นไปในแนวทางเดียวกันว่าคอนเซ็ปต์เป็นใจกลางสำคัญของการเกิดขึ้นของความรู้ ความเข้าใจและการคิดของจิต/จิตสำนึก/จิตวิญญาณต่อสรรพสิ่งในโลกหรือการดำรงอยู่ภายนอก ผ่านการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาที่อยู่บนฐานของศรัทธา ไปสู่เหตุผล/การตัดสินใจเชิงประจักษ์ล้วน ๆ แล้วก็พบข้อจำกัดของเหตุผลจนไปสู่การมีประสบการณ์เป็นรากฐานของความรู้

กรอบคิดการทำปรัชญาบนฐานประสบการณ์หรือการรับรู้และการหยั่งรู้นี้ ผนวกกับเสียงเพรียกร้องให้กลับไปสู่ “ธรรมชาติ” กอปรขึ้นกับศาสตร์จิตวิทยาที่พัฒนาไปสู่การทดลอง นั้นส่งอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของสำนักคิดปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) ในเยอรมันนี และธรรมชาตินิยมในอเมริกา ควบคู่ไปกับการก่อตัวขึ้นของปรัชญาวิเคราะห์ (analytic philosophy) ในอังกฤษ และการหักเลี้ยวสู่ภาษา (linguistic turn) ในฝรั่งเศส สองสายหลังนี้เปรียบเสมือนการที่คอนเซ็ปต์กลับไปหา Logos ที่นักปรัชญาที่เชื่อในแนวทางนี้ไม่เพียงเสนอว่าเราเข้าใจสรรพสิ่งในโลกผ่านภาษา หรือภาษากำหนดโลกขึ้นมา หากแต่การคิดหรือการสำนึกของเราขึ้นประกอบสร้างขึ้นมาจากภาษา กล่าวคือเราไม่อาจคิดโดยปราศจากภาษาได้ แนวทางข้อเสนอเช่นนี้ยังจำกัดเพียงภาษาในความหมายแคบ ที่หมายถึงภาษาเขียนหรือพูด ซึ่งต่อมาหรือเคียงคู่กันมาก็ขยายนัยออกไปถึงข้อจำกัดของโลกที่ถูกทำให้กลายเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์ (symbolization) เท่านั้น อาทิ ลากองและซีเชค ฯลฯ ทว่าอย่างไรก็ตามปัญหาของการดำรงอยู่ที่พ้นไปจากภาษาหรือรูปสัญลักษณ์นั้นเป็นเช่นใดก็ยังคงเป็นปัญหาที่แก้ไม่ตก เจกเช่นเดียวกับปัญหาการดำรงอยู่ภายนอกจิต และหากมองว่าคอนเซ็ปต์ไม่ได้ถูกผูกขาดโดยจิต และเป็นส่วนเดียวกับภาษาหรือรูปสัญลักษณ์ ก็อาจกล่าวได้ว่าการดำรงอยู่ภายนอกคอนเซ็ปต์ก็ยังเป็นสิ่งที่เราไม่อาจรู้ได้

สรุป

การจะตอบคำถามว่า คอนเซ็ปต์คืออะไร? เป็นมาอย่างไร และกลายมาอยู่ในข้อถกเถียงของศาสตร์ที่ศึกษาการทำงานของจิตและของภาษาได้อย่างไร ต้องกลับไปสำรวจความเป็นมาของตัวคอนเซ็ปต์ในขอบเขตของปรัชญาตะวันตกซึ่งข้องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงต่อความเข้าใจทางอภิปรัชญาและญาณวิทยาอย่างแยกไม่ได้ โดยที่ศาสตร์สองสาขาดังกล่าวก็มีการแลกเปลี่ยน ถกเถียง ตอบโต้กับศาสตร์ภายนอกปรัชญาเอง เช่นเดียวกับที่เราจะพบว่าคอนเซ็ปต์เป็นองค์ประกอบสำคัญต่อความรู้ความเข้าใจสรรพสิ่งภายนอกหรือโลกโดยองค์รวม และที่สำคัญคือความรู้ความเข้าใจต่อประเด็นทางอภิปรัชญาและญาณวิทยาเองด้วย โดยอาจสรุปเป็นประเด็นได้ 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก ในช่วงเวลาดังกล่าวคือ ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 17-19 เกิด 1 จุดเปลี่ยนใหม่ทางความคิดที่สำคัญเกี่ยวกับการเข้าถึงความจริง หรือก็คือจุดเปลี่ยนในประเด็นทางอภิปรัชญาและญาณวิทยาอันสัมพันธ์กับการเฟื่องฟูขึ้นมาของปรัชญาธรรมชาติหรือวิทยาศาสตร์ธรรมชาติในปัจจุบัน และอีก 2 ปัญหาที่จะกลายเป็นกรอบคิดหลักอันจำกัดในช่วงเวลานั้น ทั้งยังสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน โดยที่อย่างแรกจุดเปลี่ยนสำคัญก็คือความถดถอยของความรู้ต่อสรรพสิ่งแบบศาสนาอันสะท้อนออกมาที่การเข้าถึงความจริง (truth) ไม่ใช่การเข้าถึงการดำรงอยู่ของพระเจ้าหรือพระประสงค์ของพระองค์อีกต่อไป แต่ต้องการเข้าถึงความจริงในฐานะที่ความรู้ทับทิมกับความเป็นจริง (reality) หรือการดำรงอยู่ภายนอก (eternal existence) ที่มีรากมาจากการเข้าถึงเหตุผล/วาทะของพระเจ้าในการสร้างสรรพสิ่ง และอย่างหลัง 2 ปัญหา ได้แก่ 1) ประเด็นปัญหาการยืนยันว่าการดำรงอยู่ภายนอกว่ามีอยู่และดำรงอยู่หรือไม่ ได้อย่างไร? และ 2) การดำรงอยู่จะเป็นการดำรงอยู่ก็ต่อเมื่อการดำรงอยู่นั้นถูกรับรู้ หากการดำรงอยู่ที่ไม่ถูกรับรู้ยังถือว่าดำรงอยู่หรือไม่?

ประการที่สอง ภาววิทยาของตัวคอนเซ็ปต์ที่มีความสัมพันธ์ร่วมกับไอดีนั้น โดยแรกเริ่มไม่ได้ดำรงอยู่ในจิตเชิงจิตวิทยา หากแต่อยู่ภายนอก บ้างอยู่เหนือพ้นโลกแห่งผัสสะ อันสัมพันธ์กับกรอบคิดของญาณวิทยาที่เป็นอมตะ (เพลโต) บ้างอยู่ในวัตถุแห่งผัสสะ และถูกเข้าใจผ่านการได้สวณเชิงภาษา (อริสโตเติล) แล้วเมื่อปรัชญาที่มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับจิตวิทยาและการแพทย์ (อาทิ สรีรวิทยา) จึงกลายมาดำรงอยู่ในจิตเชิงจิตวิทยา แม้ว่าตัวภาววิทยาของตัวคอนเซ็ปต์ในทางปรัชญานั้นจะยังมีลักษณะแบบศาสนา หรือกระทั่งมีลักษณะที่กว้างออกไป เช่น มีธรรมชาติเป็นกรกลายอันสัมพันธ์กับวิวัฒนาการ และประวัติศาสตร์ ซึ่งเกิดจากอิทธิพลของการก่อตัวขึ้นมาของวิชาประวัติศาสตร์เชิงประจักษ์ที่กลายมาเป็นศาสตร์เอกเทศของตัวเองในศตวรรษที่ 19 ก็ตาม

และประการที่สาม ข้อถกเถียงเรื่องคอนเซ็ปต์นอกจากสัมพันธ์กับข้อถกเถียงทางอภิปรัชญากับญาณวิทยาแล้วยังเกี่ยวข้องกับข้อถกเถียงระหว่างการทำงานของความคิดและภาษา อาทิ คอนเซ็ปต์ที่อยู่ในการทำงานของจิต หรือการทำงานของภาษา ที่จะโยงไปถึงข้อถกเถียงว่าความคิดกับภาษาอย่างไหนกำหนดอย่างไหน หรือสัมพันธ์กันอย่างไร เป็นต้น

เมื่อคอนเซ็ปต์สัมพันธ์กับความรู้ความเข้าใจ และความรู้ความเข้าใจที่เหล่านักปรัชญามุ่งหมายต้องการก็คือความเข้าใจโลกแห่งสรรพสิ่งโดยองค์รวมทั้งหมดที่จะเชื่อมโยงไปถึงความรู้ในเชิงทฤษฎีในหมายความว่า “ธรรมชาติของสิ่ง” เป็นเช่นใดและมีจุดมุ่งหมายอย่างไร และความรู้เชิงปฏิบัติ เพื่อที่รู้ว่าเราควรจะใช้ชีวิตอย่างไรตามจุดมุ่งหมายแห่งธรรมชาตินั้น ซึ่งก็เป็นคำถามที่มีมาตั้งแต่จุดเริ่มแห่งปรัชญาในกาลสมัยแห่งกรีกโบราณ และโดยเฉพาะเจาะจงคือการเข้าถึงความรู้ที่แท้ ทว่าการรู้ที่แท้อันหมายถึงคอนเซ็ปต์ที่เข้าถึงธรรมชาติทั้งในแง่ของการทาบทัพบหรือในแง่โดยองค์รวมทั้งหมดนั้นก็ยังไม่เป็นไปไม่ได้ ในแง่ความหวังของไลบ์นิส ตลอดจนเฮลลิงและเฮเกิลที่การรู้หรือคอนเซ็ปต์จะไปทาบทัพบเป็นหนึ่งในเดียวกับการดำรงอยู่ภายนอกก็ยังคงเป็นความฝันค้างไม่สิ้นสุด

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และได้รับการอุดหนุนการวิจัยและ ทุนอุดหนุนจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ

References

- Aristotle. (1991a). "Categories", J. L. Ackrill (trans.), *Complete Works (Aristotle)*, 1. (edited by Jonathan Barnes), Princeton NJ: Princeton University Press.
- Aristotle. (1991b). "Metaphysics", Ross W.D. (trans.), *Complete Works (Aristotle)*, 2. (edited by Jonathan Barnes), Princeton NJ: Princeton University Press.
- Berkeley, G. (1999). *Principles of Human Knowledge and Three Dialogues* (Oxford World's classics), Howard Robinson (ed.). New York: Oxford University Press.
- Des-Cartes, R. (1905). *Principia Philosophiæ, OEUVRES DE DESCARTES*, VIII. Charles ADAM & Paul TANNERY (eds.). Paris: LÉOPOLD CERF, IMPRIMEUR-ÉDITEUR. pp. 1-348.
- Descartes, R. (1973). "Meditation on First Philosophy", *The Philosophical Works of Descartes*, Elizabeth S. Haldane and G. R. T. Ross (trans.), 1. New York: Cambridge University Press, pp. 131-199.
- Fichte, J. G. (1982/1991/2003). *Science of Knowledge (Wissenschaftslehre)*, Perter Heath & John Lachs (ed. & trans.), Cambridge: Cambridge University Press. (In German Philosophy)
- Hegel, G. W. F. (2010). *The Science of Logic*, George di Giovanni (ed. and trans.), USA: Cambridge University Press.
- Hegel, G. W. F. (2018). *The Phenomenology of Spirit*, Terry Pinkard (ed. and trans.), UK: Cambridge University Press.
- Hobbes, T. (1963). *The Metaphysical System of Hobbes*, Mary Whiton Calkins (sel.), 2nd ed. The open court publishing Co.: Illinois.
- Hume, D. (1951). *A Treatise of Human Nature*, L.A. Selby-Bigge (ed.). Oxford University Press.
- Kant, I. (1998). *Critique of Pure Reason*, eds. (trans.) Guyer, Paul & Wood, Allen W. New York: Cambridge University Press.
- Leibniz, G. W. (1989). *Philosophical Paper and Letters* (2nd ed.), Leroy E. Loemker (Ed. & Trans.). Netherlands: Springer, Kluwer Academic Publishers.
- Locke, J. (1998). *An Essay Concerning Human Understanding*, Roger Woolhouse (ed.). England: Penguin Putnam.

- Margolis, E., & Laurence, S. (2019). *Concepts*. Retrieved 17 April 2020, from <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/concepts/>
- Morabito, J., Sack, I., & Bhate, A. (2018). *Designing Knowledge Organizations: A Pathway to Innovation Leadership*. Hoboken NJ: John Wiley & Sons. p. 33.
- Plato. (1997). *Plato: Complete Works* (Edited by John M. Cooper & D.S. Hutchinson). USA: Hackett Publishing Company.
- Prompayak, C. (2020). Dangthi Koet Khuen Ching Nan Pen Chenrai: Pratyā Prawattisat Khong Rang Khe A (Ranke's Philosophy of History). In Puaksom, D. (Ed.), *Wie es eigentlich gewesen ist*, pp. 1-34, Academic Conference, February 14-15, 2020. Bangkok, Thailand. (In Thai)
- Schelling, F. W. J. (1988/1995). *Ideas for a Philosophy of Nature*, Errol E. Harris and Peter Heath (trans.), Cambridge University Press.
- Schelling, F. W. J. (2004). *First Outline of a System of the Philosophy of Nature*, Keith R. Peterson (trans.), USA: State University of New York Press.
- Spinoza, B. (2002). *Complete works/Spinoza*, Samuel Shirley and others (trans.), Michael L. Morgan. (ed.), USA: Hackett Publishing Company.
- Thieme. (1952), *Brāhman*, ZDMG, vol. 102, p. 128. ZDMG online.
- Wongyannava, T. (2004). Naeokhit Thang Kanmueang Lae Sangkhom Tawantok 2. [Western political and social concepts 2]. In Khamsuk, S. (Ed.), *Political and Social Concepts*, (pp. 127-166). Bangkok: Sukhothai Thammathirat Open University. (In Thai)